

Barbara KOBZARSKA-BAR
Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu
kobzarska@wp.pl

ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY CZYNNIKAMI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I DECYZJAMI WYBORCÓW GMINNEJ EGZEKUTYWY

Streszczenie. Celem artykułu jest zbadanie zależności między czynnikami zrównoważonego rozwoju a wynikiem wyborów gminnej egzekutywy. W artykule usystematyzowano wiedzę o czynnikach warunkujących zachowania wyborcze i zbadano korelacje między wskaźnikami zrównoważonego rozwoju a poparciem udzielonym kandydatom na stanowisko wójta lub burmistrza, którzy w 2014 startowali z poparciem Komitetu Wyborczego Wyborców Mniejszości Niemieckiej w gminach zamieszkałych przez mniejszość niemiecką i wygrali wybory.

Słowa kluczowe: jakość życia, wybory samorządowe, zachowania wyborcze, preferencje wyborcze

CORRELATION BETWEEN QUALITY OF LIFE AND INHABITANTS' DECISIONS IN THE LOCAL EXECUTIVE ELECTIONS

Abstract. The paper concerns the research problem of the correlation between living conditions and voters' decisions leading to election of candidates supported by the German minority as mayor and village Mayors in communes of Opole voivodeship In 2014. Correlations were analysed between objective indicators of the quality of life and elections' results in these communes.

Keywords: quality of life, local elections, electoral behavior, electoral preferences

1. Wprowadzenie

Zrównoważony rozwój kraju jest zasadą konstytucyjną, czyli ustanawiającą fundamenty ustroju Polski¹. Jak bowiem napisano w artykule 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”².

Doniosłość tej zasady wynika nie tylko ze źródła jej pochodzenia, ale i z faktu, że określa nadrzędne cechy systemu społeczno-politycznego państwa, a także wyraża wartości, których zachowanie strzeże orzecznictwo sądowe. Jako taka wskazuje określony sposób postępowania, ukierunkowany na integrowanie działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej w celu „zagwarantowania możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”³.

Istotą zrównoważonego rozwoju, jak wynika z dotychczasowych rozważań, jest zatem zachowanie lub poprawa warunków życia, które umożliwią trwanie społeczeństwa. Tak też powinien być definiowany cel na wszystkich poziomach zarządzania, zaczynając od lokalnego, a kończąc na międzynarodowym.

Warunki życia są wskaźnikami obiektywnej jakości życia. Zmiana tych warunków nie musi, ale może wpływać na poziom zadowolenia mieszkańców, czyli subiektywną jakość życia. Podobnie subiektywna jakość życia mieszkańców gmin może, chociaż nie musi, wpływać na ocenę osoby pełniącej urząd wójta lub burmistrza. Subiektywne poczucie zadowolenia z obiektywnych warunków życia może bowiem zależeć od czynników odrębnych, zasadniczo o charakterze społeczno-psychologicznym, takich jak poczucie pokrzywdzenia i system wartości⁴, czy porównanie własnej sytuacji życiowej z zasobnością innych gospodarstw. Może również kształtować się pod wpływem wyobrażenia o pozytywnej tendencji rosnącej lub malejącej określonych wskaźników, takich jak zmniejszenie się stopy bezrobocia czy wzrostowa tendencja liczby miejsc pracy. Tym samym zmiana warunków życia może, ale nie musi, przekładać się na subiektywne poczucie zadowolenia.

Jeżeli subiektywna jakość życia miałaby wpływać na ocenę wypełniania obowiązków przez wójta lub burmistrza, to zapewne dotyczyłoby to tych sfer życia społecznego, które podlegają kompetencji gminnej egzekutywy. Możliwość rozwiązania części lokalnych problemów mieszkańcy wiążą zwykle bowiem z władzą wójta lub burmistrza, od którego

¹ Por. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski. Urząd Statystyczny, Katowice 2011.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

³ Wskaźniki..., op.cit., s. 4.

⁴ Por. Kusterka-Jefmańska M.: Wysoka jakość życia jako cel nadrzędny lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju. „Zarządzanie Publiczne”, nr 4, 2010, s. 116.

oczekują zapewnienia mieszkańcom gminy miejsc pracy czy też dbałości o opiekę przedszkolną. Poczucie satysfakcji z życia lub jego brak, czyli subiektywną jakość życia, mieszkańcy mogą zatem przenosić na osobę wójta lub burmistrza i na tej podstawie dokonywać skreśleń na liście wyborczej. Przeniesienie poczucia dobrostanu lub krzywdy na osobę publiczną wyjaśniają takie teorie psychologiczne, jak dysonans poznawczy, teoria wyboru publicznego, teoria atrybucji przyczynowej czy teoria niewdzięczności społecznej⁵.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zauważyć, że subiektywną jakość życia i związane z nią zachowania wyborcze można jedynie prognozować na podstawie oceny warunków życia. Dla przykładu zaspokojenie potrzeby prowadzenia własnego gospodarstwa domowego związane jest z zapewnieniem odpowiedniej liczby mieszkań, a opieki zdrowotnej – z możliwością korzystania z wizyt u lekarza.

Uzyskanie znaczącej zależności między wskaźnikami zrównoważonego rozwoju a poziomem poparcia kandydata na wójta lub burmistrza pozwoliłoby na sformułowanie hipotezy, że te pierwsze pośrednio wpływają na ocenę jego urzędowania. Tak dla przedstawicieli władzy wybieranej od roku 2002 bezpośrednio przez mieszkańców, jak i lokalnych komitetów wyborczych byłaby to cenna wskazówka przed kolejnymi wyborami. Falsyfikacja tej hipotezy wskazywałaby na konieczność podjęcia dalszych poszukiwań czynników determinujących decyzje mieszkańców gmin w wyborach bezpośrednich.

Wyniki badania mogą zatem wskazywać na słuszość lub bezzasadność następujących wyjaśnień, które wymagają potwierdzenia w badaniach terenowych:

- na podstawie wybranych wskaźników zrównoważonego rozwoju można przewidywać możliwe wygrane lub przegrane kandydatów, a zwłaszcza inkumbentów, czyli kandydatów starających się o reelekcję,
- silna korelacja między wskaźnikami zrównoważonego rozwoju a sukcesem wyborczym kandydata wskazuje, że mieszkańcy gmin przypisują wójtowi/burmistrzowi decydujący wpływ na jakość ich życia.

Mając na uwadze poczynione założenia, sformułowano pytanie: Jaka jest zależność między poparciem udzielonym kandydatowi starającemu się o reelekcję do gminnej egzekutywy a wskaźnikami zrównoważonego rozwoju?

2. Wskaźniki zrównoważonego rozwoju uwzględnione w badaniu

Badanie zależności między sukcesem wyborczym kandydata do gminnej egzekutywy a wskaźnikami zrównoważonego rozwoju przeprowadzono z wykorzystaniem danych pochodzących z lat 2010-2014. Do badania wybrano grupę 19 opolskich gmin, w których

⁵ Por. Aronson E., Wilson T.E., Albert R.M. : Psychologia społeczna. Zysk i S-ka, Poznań 2012.

wygrali kandydaci startujący w wyborach do gminnej egzekutywy z poparciem Komitetu Wyborczego Wyborców Mniejszości Niemieckiej.

Wyboru wspomnianych gmin do analizy zagadnienia dokonano, kierując się założeniami teorii średniego zasięgu Roberta Mertona, zgodnie z którą reprezentatywność wyników badania ogranicza się jedynie do podmiotu badania. Bazując na wynikach badania empirycznego, można jednak budować bardziej ogólną teorię, którą należy następnie poddać weryfikacji w badaniach na kolejnych podmiotach w celu modyfikacji uogólnień.

Kolejnego powodu wspomnianego wyboru dostarcza również możliwość potwierdzenia lub falsyfikacji hipotezy dotyczącej związku między decyzją wyborczą a przypisaniem gminnej egzekutywie wpływu na jakość życia mieszkańców w planowanych badaniach terenowych przeprowadzanych na dużym odsetku mieszkańców w ogóle mieszkańców danej gminy.

Zestawy wskaźników opracowane na potrzeby monitoringu zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym i dla powiatów dostępne są w zakładce „Zrównoważony Rozwój” w aplikacji „Wskaźniki Zrównoważonego Rozwoju” na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego⁶. Ze względu na brak danych dla gmin w tej aplikacji w badaniu wykorzystano inny moduł dostępny w Banku Danych Lokalnych na stronie GUS⁷.

W raporcie „Dane dla jednostki podziału terytorialnego” strony internetowej Bank Danych Lokalnych zgromadzono dane dotyczące wskaźników zrównoważonego rozwoju. Jedynie 11 spośród 76 wskaźników zrównoważonego rozwoju zawiera dane dla gmin. Informacje na temat frekwencji w wyborach burmistrzów i wójtów w 2014 roku znajdują się na portalu Państwowej Komisji Wyborczej⁸. Uwzględniono frekwencję z tury zwycięskiej kandydata. W 18 przypadkach na 19 badanych kandydat zwyciężył w pierwszej turze. Tylko w gminie Kolonowskie przeprowadzono drugą turę wyborów. Również w 18 przypadkach na 19 wybrani kandydaci sprawują do dzisiaj urząd wójta lub burmistrza. Tylko w gminie Polska Cerekiew nastąpiła zmiana, gdyż rok po wyborach zmarła wójt Krystyna Helbin. W Komprachcicach i Jemielnicy gminną egzekutywę reprezentują osoby wybrane po raz pierwszy na ten urząd, a w gminach Dobrzeń Wielki i Łubniany – po raz drugi. Walce, Dobrodzień i Leśnica wybrały tego samego kandydata po raz trzeci, natomiast pozostałe 12 gmin – po raz czwarty. W badaniu uwzględniono dwóch kandydatów starających się o urząd po raz pierwszy, gdyż są to osoby pełniące przed wyborami stanowiska kierownicze w gminie. Można stąd wnioskować, że ich kwalifikacje i dokonania znane są mieszkańcom i mogą wpływać na decyzję wyborczą.

⁶ Wskaźniki Zrównoważonego Rozwoju, <http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/index.jsf>.

⁷ Bank Danych Lokalnych, <http://swaid.stat.gov.pl/Dashboards/Dane%20dla%20jednostki%20podzia%C5%82u%20terytorialnego.aspx>.

⁸ Wybory Samorządowe 2014, http://samorzad2014.pkw.gov.pl/360_Wybory_Burmistrza_-_I_tura oraz http://samorzad2014.pkw.gov.pl/361_Wybory_Burmistrza_-_II_tura.

Tabela 1

Zestaw danych opisujących realizację polityki zrównoważonego rozwoju na szczeblu gmin

Lp.	Kategoria wskaźnika	Wskaźniki zrównoważonego rozwoju	Dane dla poziomu gminy	Jedn.
1.	Ład instytucjonalno-polityczny	Frekwencja w wyborach	Frekwencja w wyborach	%
2.	Ład społeczny	Współczynnik przyrostu naturalnego	Przyrost naturalny	osoba
3.	Ład społeczny	Stopa bezrobocia	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	%
4.	Ład społeczny	Osoby w gospodarstwach domowych bez osób pracujących	Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	osoba
5.	Ład społeczny	Wskaźnik migracji zagranicznych	Saldo migracji zagranicznych	osoba
6.	Ład społeczny	Dzieci w wieku 3-5 lat objęte wychowaniem przedszkolnym na wsi	Dzieci w wieku przedszkolnym, na wsi – dzieci w wieku 3-5 lat	osoba
7.	Ład środowiskowy	Lesistość	Lesistość w %	%
8.	Ład środowiskowy	Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków	Ludności korzystająca z oczyszczalni z podwyższonym usuwaniem biogenów w % ludności	%
9.	Ład środowiskowy	Odpady komunalne wytworzone na 1 mieszkańca	Zmieszane odpady zebrane w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca	kg
10.	Ład środowiskowy	Powierzchnia obszarów chronionych	Obszary prawnie chronione	ha
11.	Ład środowiskowy	Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności	Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w ciągu roku	m ³

Źródło: Opracowanie własne.

Miarą sukcesu wyborczego urzędującego obecnie wójta lub burmistrza w badanej gminie był odsetek głosów oddanych na tego kandydata w zwycięskiej turze w wyborach samorządowych w 2014 roku.

3. Zależność między wskaźnikami zrównoważonego rozwoju i poparciem kandydata na wójta lub burmistrza

Wykonując badanie obliczono średnią i oszacowano szybkość zmian danego wskaźnika (nachylenie). Korelację obliczano osobno dla poparcia i średniej w każdej gminie oraz osobno dla poparcia i nachylenia w każdej gminie.

Część obliczeń w badaniu zaproponował i wykonał Wojciech Kordecki.

3.1. Zależność między frekwencją a poparciem

Poparcie i frekwencję w wyborach kandydatów do gminnej egzekutywy w roku 2014 podano w tabeli 2.

Tabela 2

Poparcie i frekwencja w wyborach gminnej egzekutywy w 2014 roku

Lp.	gmina	poparcie	frekwencja
1.	Cisek	55,40	41,46
2.	Polska Cerekiew	53,24	50,22
3.	Reńska Wieś	61,31	41,71
4.	Gogolin	61,32	41,22
5.	Walce	100,00	30,53
6.	Dobrodzień	50,78	34,04
7.	Gorzów Śl.	50,72	43,73
8.	Radłów	77,69	39,70
9.	Zębowice	100,00	32,87
10.	Chrzastowice	58,23	38,83
11.	Dobrzeń Wielki	100,00	34,24
12.	Komprachcice	61,52	41,24
13.	Łubniany	50,03	38,57
14.	Prószków	100,00	35,81
15.	Turawa	53,83	38,54
16.	Izbicko	100,00	35,38
17.	Jemielnica	75,77	32,58
18.	Kolonowskie	55,37	38,66
19.	Leśnica	100,00	37,65

Źródło: Opracowanie własne.

Prosta regresji

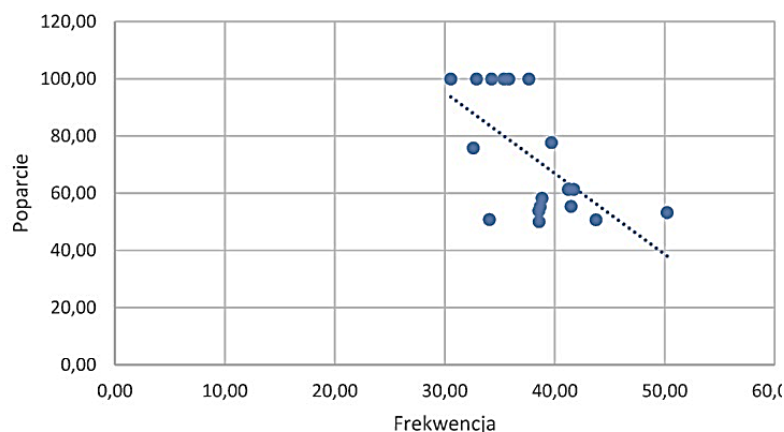
$$y = 180,1 - 2,8x, \quad (1)$$

gdzie:

y – poparcie,

x – frekwencja (w procentach).

Oznacza to, że mniejsza o 2% frekwencja przekłada się średnio na ponad 5% wzrost poparcia – patrz rys. 1.

Rys. 1. Frekwencja i poparcie – wykres

Źródło: W. Kordecki.

3.2. Ład społeczny i środowiskowy a poparcie

W tabelach 3 i 4 podano oszacowane znormalizowane współczynniki nachylenia⁹ n_i dla wskaźników z kolejnych pięciu lat dla wszystkich wskaźników z tabeli 2 dla gmin wymienionych w tabeli 1. Jeśli x_{it} jest wartością i -tego wskaźnika (w tabeli 2) w danym roku¹⁰ t , \bar{x}_i jest jego wartością średnią:

$$\bar{x}_i = \frac{1}{5} \sum_{t=1}^5 x_{it},$$

a m_i jest współczynnikiem nachylenia

$$m_i = \frac{\sum_{t=1}^5 (x_{it} - \bar{x}_i)(t-3)}{\sum_{t=1}^5 (t-3)^2},$$

to znormalizowany współczynnik nachylenia jest stosunkiem współczynnika nachylenia do wartości średniej i jest szybkością zmian w procentach:

$$n_i = \frac{m_i}{\bar{x}_i} 100\%. \quad (2)$$

Normalizacja współczynnika nachylenia uniezależnia pomiar szybkości zmian od bezwzględnej wielkości populacji, w której występują zmiany. Jest to konieczne, gdyż np. zmiana wielkości przyrostu naturalnego w gminie Cisek z -17 do -33 (o -16) przy średniej -19,4 jest niewielka, a zmiana w gminie Gorzów Śl. z 1 do -8 (o -9) przy średniej -6 jest ze względu na wielkość obserwowanej populacji zdecydowanie większa.

Uwaga. We wzorze (2) przyjęto normalizację przez wartość średnią. Ponieważ niektóre wskaźniki przyjmują wartość zarówno ujemną, jak i dodatnią, można też rozważyć normalizację przez odchylenie standardowe, czyli:

$$n_i = \frac{m_i}{s_i} 100\%, \quad (3)$$

gdzie:

$$s_i = \frac{1}{2} \sqrt{\sum_{t=1}^5 (x_{it} - \bar{x}_i)^2}.$$

⁹ Współczynniki nachylenia otrzymano funkcją REGLINP w Excelu dla wskaźników z tabeli 2 i lat 2010-2014.

¹⁰ Rok 2010 jest rokiem 1.

Tabela 3

Wskaźniki ładu i poparcie

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	55,40	53,24	61,31	61,32	100,00	50,78	50,72	77,69	100,00	58,23
2.	5,2	-10,8	11,2	63,9	-7,3	98,8	-29,0	-29,0	41,8	-76,9
3.	1,2	-0,7	2,4	-3,0	-4,3	-0,9	3,0	3,0	1,2	0,0
4.	-0,6	-0,3	-0,7	-0,5	-0,7	0,4	0,2	0,2	-1,7	1,0
5.	1,2	31,9	3,7	15,4	-116,7	-4,3	-9,6	-9,6	-14,3	-42,4
6.	-1,0	1,7	5,8	2,0	-2,0	0,8	-9,3	-9,3	2,1	3,0
7.	-6,7	-0,6	0,0	0,3	-0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	57,5	0,0	-4,3	4,3	35,3	0,0	3,3	3,3	0,0	-1,0
9.	3,4	2,9	-2,4	-21,9	-1,8	9,6	1,9	1,9	3,3	7,3
10.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	0,0	0,0	0,0	15,3	0,0	0,0	12,5	12,5	0,0	0,0

Źródło: Opracowanie W. Kordecki.

Tabela 4

Wskaźniki ładu i poparcie – cd.

	11	12	13	14	15	16	17	18	19
	100,00	61,52	50,03	100,00	53,83	100,00	75,77	55,37	100,00
2.	25,8	78,3	0,0	-19,0	-37,2	157,1	9,1	295,0	35,0
3.	-1,0	2,1	5,9	0,3	4,0	-7,2	-2,0	-3,1	-5,4
4.	0,2	1,7	0,0	0,7	0,4	-0,3	-0,2	1,0	0,3
5.	-19,9	-23,8	-2,3	-26,1	28,1	-27,3	1,3	-22,3	-3,7
6.	3,1	4,6	3,0	4,4	3,5	7,4	9,4	9,3	-1,1
7.	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2
8.	52,1	0,5	2,5	4,8	11,2	17,5	9,3	0,0	11,9
9.	-10,7	4,3	21,0	-5,9	6,7	3,9	-21,5	0,4	6,8
10.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	-1,1	0,0	5,0	0,0	1,6	1,8	4,2	-7,1	0,0

Źródło: Opracowanie W. Kordecki.

Legenda do tabeli 3 i 4:

Numeracja wierszy w tabelach jest zgodna z numeracją kolejnych ładów przyjętą w tabeli 1. Numeracja kolumn odpowiada numeracji gmin w tabeli 2.

Z danych z tabel 3 i 4 obliczono funkcję regresji (patrz przypis 2)

$$\begin{aligned}
 y = & -0.2849x_{10} + 870.9x_9 - 0.0963x_8 + 0.5998x_7 \\
 & + 7.290x_6 - 0.0942x_5 - 0.1509x_4 - 11.466x_3 \\
 & - 0.4672x_2 + 0.0148x_1 + 63.23.
 \end{aligned}
 \tag{4}$$

Ponieważ wskaźnik dziewiąty *obszary prawnie chronione* ma zmienność poniżej jednego promila, to można go pominąć. Funkcja regresji obliczona dla pozostałych wskaźników ma postać:

$$\begin{aligned}
 y = & -0.6601x_{10} - 0.3897x_8 + 0.4488x_7 + 6.2965x_6 \\
 & - 0.011x_5 - 0.2007x_4 - 8.6748x_3 - 0.397x_2 \\
 & - 0.0184x_1 + 67.74
 \end{aligned}
 \tag{5}$$

Współczynniki korelacji pomiędzy poparciem a poszczególnymi znormalizowanymi wskaźnikami nachylenia są niewielkie. Przedstawione są w tabeli 5.

Tabela 5

Korelacje między poparciem a znormalizowanymi wskaźnikami nachylenia

Wsp. nach.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wsp. kor.	0,01	-0,53	-0,27	-0,48	0,05	0,21	0,33	-0,27	-0,13	-0,37

Źródło: Opracowanie W. Kordecki.

3. Podsumowanie

Obliczone zależności między poparciem udzielonym kandydatowi w wyborach do gminnej egzekutywy a wskaźnikami zrównoważonego rozwoju okazały się małe z jednym wyjątkiem: badania korelacji między poparciem a frekwencją w 19 opolskich gminach zarządzanych przez wójtów lub burmistrzów wybranych z poparciem KWWMN wykazało, że mniejsza o dwa procent frekwencja przekłada się średnio na ponadpięcioprocentowy wzrost poparcia. Innymi słowy, im mniej mieszkańców bierze udział w wyborach, tym większa szansa danego kandydata. Można wysnuć z tego wniosek, że kandydat ma swój „żelazny elektorat”, który głosuje na niego, gdyż kandydat:

- jest inkumbentem¹¹ (w 18 przypadkach na 19 badanych kandydat starał się o reelekcję, w 1 przypadku była to osoba wskazana przez poprzedniego wójta, większość kandydatów starała się o stanowisko po raz czwarty w wyborach bezpośrednich),
- pochodzi z mniejszości niemieckiej,
- inne powody.

Potwierdzenie lub zaprzeczenie prawdziwości tych wyjaśnień wymaga przeprowadzenia kolejnych badań.

Brak potwierdzenia zależności między sukcesem wyborczym kandydata w wyborach samorządowych, który jest znany mieszkańcom z pełnionych dotychczas funkcji kierowniczych w jednostkach gminnych, a wskaźnikami zrównoważonego rozwoju nie obala zasadniczo prawdziwości twierdzenia, że te ostatnie wywierają wpływ na decyzje wyborcze. Należy w tym miejscu przypomnieć, że dla poziomu gmin gromadzone są dane jedynie dla 11 spośród 76 wskaźników zrównoważonego rozwoju. Niewątpliwie wywierają one wpływ na jakość życia mieszkańców, ale ze względu na subiektywny charakter tego zjawiska nie można jednoznacznie stwierdzić, jaka jest ich istotność.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że bardzo mała korelacja między sukcesem wyborczym kandydata na wójta lub burmistrza a wskaźnikami zrównoważonego rozwoju, a także brak danych do wykonania stosownych obliczeń skłaniają do poszukiwania innych powodów decydowania przez mieszkańców o zagłosowaniu na danego kandydata w wyborach bezpośrednich gminnej egzekutywy.

¹¹ Wyjaśnieniem zjawiska *incumbency advantage* zajmuje się Sławomir Bartnicki, por. Bartnicki S.: Uwarunkowania przewagi kandydatów w wyborach bezpośrednich do gminnej egzekutywy, <https://wnus.edu.pl/ap/file/article/download/1845/11257.pdf>.

Bibliografia

1. Aronson E., Wilson T.E., Alert R.M.: Psychologia społeczna. Zysk i S-ka, Poznań 2012.
2. Bank Danych Lokalnych, <http://swaid.stat.gov.pl/Dashboards/Dane%20dla%20jednostki%20podzia%C5%82u%20terytorialnego.aspx>.
3. Bartnicki S.: Uwarunkowania przewagi kandydatów w wyborach bezpośrednich do gminnej egzekutywy, <https://wnus.edu.pl/ap/file/article/download/1845/11257.pdf>.
4. Czarski E. (red.): Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski. Urząd Statystyczny, Katowice 2011.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
6. Kusterka-Jefmańska M.: Wysoka jakość życia jako cel nadrzędny lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju. „Zarządzanie Publiczne”, nr 4, 2010.
7. Wskaźniki Zrównoważonego Rozwoju, <http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/index.jsf>.
8. Wybory samorządowe 2014, http://samorzad2014.pkw.gov.pl/360_Wybory_Burmistrza_-_I_tura.
9. Wybory samorządowe 2014, http://samorzad2014.pkw.gov.pl/361_Wybory_Burmistrza_-_II_tura.